

Dvojnice v terminoloških slovarjih

Tanja Fajfar, Mojca Žagar Karer

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_08

Uvod¹

Dvojnice so pogost pojav v jeziku, zato ni nenavadno, da se pojavljajo tudi v terminologiji. Čeprav dvojnice spadajo na področje normativnosti, ki jo praviloma popisujejo splošni slovarski priročniki, nas v prispevku zanima, kako pogosto so navedene v terminoloških slovarjih in kako so v njih prikazane. Poleg tega preverjamo tudi, kateri tipi dvojníc so najpogostejši in kakšno je njihovo razmerje do sinonimov. Na podlagi analize tako želimo odgovoriti na vprašanje, ali je prikazovanje dvojníc v terminoloških slovarjih smiselno. Za gradivno osnovo smo izbrali terminološke slovarje, ki so nastali v Terminološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in so objavljeni na spletišču Terminologiše.²

1 Opredelitev dvojníc

Dvojnica je v SSKJ2 označena s kvalifikatorjem *jezikoslovno* in pojasnjena kot 'vsaka od dveh ali več pojavnih oblik besede', njen sinonim je dubleta. V eSSKJ je uvrščena iztočnica dvojnica z istim pomenom kot v SSKJ2, a brez sinonima dubleta. Termin dvojnica (s sinonimom varianta) najdemo tudi v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992: 34), kjer je osnovni definiciji dodana tudi tipologija dvojníc: »[S]opojavna oblika jezikovnega sredstva, npr. pisna (jazz – džéz), naglasna (pokósil – opokosíl,³ potegníte – potégnite), končniška (sína – sinú), osnove (šepéče – šepetá), besednozvezna (na okó – na očí; na vso moč – na vse pretege), trpniška (To se bo hitro napravilo – To bo hitro narejeno), besedna (dvojjina – dual). Besedne imamo za sopomenke.« Dvojnica je v *Enciklopediji slovenskega jezika* torej razumljena širše kot v SSKJ2, saj ne

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Pri teh slovarjih so sodelovali področni strokovnjaki in terminografi. Ti so po izobrazbi jezikoslovci, zato smo želeli preveriti, v kolikšni meri so v obravnavane terminološke slovarje vključene tudi dvojnice, ki so sicer običajno prikazane v splošnih jezikovnih priročnikih. Dvojnice so namreč v terminoloških slovarjih, ki jih izdelujejo samo področni strokovnjaki brez sodelovanja jezikoslovca, zelo redke.

3 V *Enciklopediji slovenskega jezika* sicer ni navedeno, kaj pomeni znak °, sklepamo pa, da je avtor s tem označil nepravilno dvojnico, ker znak ° v SP 2001 pomeni *nepravilno*.

gre le za pojavne oblike besede, ampak za sopojavne oblike jezikovnega sredstva. Zato je opozorilo avtorja, da so besedne dvojnice pravzaprav sopomenke, v tem smislu logično.

V kontekstu terminologije nekateri avtorji dvojnice razumejo kot sinonime, vzpostavljene na razmerju prevzeto : domače. Tako npr. Toporišič (2000: 119) piše, da so t. i. nevtralnimi sopomenkam, ki jih je relativno malo, še najbližje »dvojnice domače – prevzeto v strokovnem jeziku, npr. *samostalnik – substantiv*«. Tudi Vidovič Muha (2000: 118) meni, da se v terminologiji »sopomenke lahko pojavljajo le kot t. i. dvojnice – dublete [...], se pravi brez slogovne ali kakršnekoli druge besedilne vloge«. ⁴ V nadaljevanju za področje slovenističnega jezikoslovja ugotavlja, da je pojav terminoloških dvojnic povezan s težnjo po oblikovanju nacionalne terminologije, kar podkrepi s primeri *konverzija – sprevrženje*, *palatal – mehkonobnik*, *dialektologija – narečjeslovje* itd. S tem se strinja tudi Žele (2009: 130), ki prav tako uporablja poimenovanje terminološka dvojnica, ⁵ Bokal (2009: 112) pa sopomenska dvojnica, npr. »[i]zraz *air condition* je razvil v slovenščini sopomenske dvojnice *klimatizator*, *klimatska naprava*, pogovorno tudi *klima*«. Menimo, da je tovrstno poimenovalno prekrivanje moteče in da velja v terminologiji razlikovati med dvojnico, ki označuje različno pojavno obliko iste besede, in sinonimom, ki označuje enega od vsaj dveh terminov za isti pojem (Žagar Karer in Fajfar 2020: 493).

Natančnejšo opredelitev dvojnice in obravnavo skupin dvojnic najdemo v Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (Koncept 2015), v katerem so avtorji zapisali, da so lahko vzporedne oblike pojavitev opredeljene kot dvojnice le v primeru, »da vzpostavljajo bolj ali manj identično slovnično-pomensko okolje, torej v veliki meri razvijajo enake pomene, nastopajo z enakimi tipičnimi kolokatorji in se tipično uresničujejo v enakih skladenskih strukturah« (Koncept 2015: 31). Izpostavljene so naslednje skupine dvojnic (Koncept 2015: 30–31):

a) pisne, npr. *gaspačo – gazpacho*, *au – av*, *videokamera – video kamera*, *pitagorov izrek – Pitagorov izrek*, vključno s posameznimi tipi besedotvornih dvojnic, npr. *bordar – border*, *izgovorjava – izgovorjava*;

-
- 4 Še bolj eksplicitna je avtorica nekaj let kasneje, ko zapiše, da »sopomensk[e] par[e] zaradi (besedilne) nefunkcionalnosti ustrežnejše imenujemo dvojničnost (dubletnost)« (Vidovič Muha 2005: 212). Temu sledi npr. Ulčnik (2014: 648), ki namesto o sinonimih piše o dvojnica. Izraza *bolnica* in *bolnišnica* tako razume kot leksikalni dvojnici (uporablja pa tudi zvezi besedna dvojnica in dvojnični izraz).
- 5 O terminološki dvojnici pišeta tudi Bokal in Terčelj (2012: 143–149), pri čemer je ne razumeta v smislu sinonimnega razmerja med prevzetim in domačim terminom, ampak pri opredelitvi izhajata iz načel Čebelarskega terminološkega slovarja in Slovenskega smučarskega slovarja. Menita, da razmerje med daljšo in krajšo obliko termina (npr. *snežni plaz – plaz*) in pretvorbena razmerje (npr. *AŽ-panj – panj AŽ*) nista sinonimni razmerji, ampak gre za terminološke dvojnice, ki so v omenjenih dveh slovarjih prikazane s povratno puščico, ki vzpostavlja razmerje med izrazoma, ki se »popolnoma pomensko prekrivata, delno se razlikujeta le po izrazni obliki« (Slovenski smučarski slovar, Zasnova in zgradba slovarja). Pretvorbena razmerje je kot dvojnično, tj. z oznako glej, prikazano tudi v *Botaničnem terminološkem slovarju* (sicer nedosledno) in drugi izdaji *Farmacevtskega terminološkega slovarja*. Natančnejše o tem v razdelku 2.3.

- b) izgovorne, ki vključujejo naglasne in glasovne dvojnice, npr. *lokacijski* – *lokácijski*, iskalka [iskáuka – iskálka], *glóba* – *glôba* [...];
- c) pisno-izgovorne, npr. *jazz* [džês – džés] – *džez* [džês – džés], *kíber* – *cyber* [sájbər]; *judoistični* [judoístični – džudoístični] – *džudoistični*, *musical* [muzikál – mjúzikəl] – *muzikál*, *start* – *štart*;
- č) oblikoslovne, npr. *vodja vodje* – *vodja vodja*; *datelj dateljna* – *datelj datlja*.

Te skupine dvojníc zajemajo najbolj relevantne skupine dvojníc, pri čemer dvojnice razumemo v ožjem smislu, torej kot različne pojavne oblike (iste) besede. Za terminologijo so najbolj zanimive pisne dvojnice in nekatere besedotvorne dvojnice.⁶ Z njimi se normativno vrednoti zapis izlastnoimenskih sestavin z malo oz. veliko začetnico in zapis prevzetih besed.

Koncept (2015: 67) je predvidel tudi normativne kvalifikatorje, ki označujejo razmerja med dvojnícami, in sicer kvalifikator *in* pred normativno enako ustrezno dvojnico, kvalifikator *tudi* pred normativno manj ustrezno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku v rabi umika ali uveljavlja, ter kvalifikator *gl.* pred normativno ustreznejšo dvojnico, ki je v rabi bolj razširjena in izkazuje identične slovnično-pomenske značilnosti kot njena pisna dvojnica. Ker dvojnice prikazujejo praktično vsi najpomembnejši sodobni jezikovni priročniki, npr. eSSKJ, SSKJ1 in SSKJ2, *ePravopis*, SP 2001, ni nenavadno, da jih najdemo tudi v nekaterih terminoloških slovarjih.

Vpliv leksikografije pri obravnavi dvojníc v slovenski terminologiji gotovo ni zanemarljiv, kar potrjuje Košmrlj Levačič (2006: 76), ki piše: »V terminološkem slovarju upoštevamo tudi v leksikologiji veljavno načelo, po katerem uvrščamo med dvojnice zlasti pisne in skladenjske različice termina – te prikažemo v zaglavju –, medtem ko štejemo besedotvorne različice z variantnimi obrazilnimi, korenskimi morfemi za sopomenke – prikažemo jih kot razmerne izraze za razlago.«⁷ Iz tega pa sledi tudi, da avtorica ločuje med dvojnícami in sinonimi, ki so v terminološkem slovarju prikazani na različnih mestih.

2 Analiza dvojníc v terminoloških slovarjih

V analizo, predstavljeno v prispevku, so bili vključeni vsi terminološki slovarji, ki so po letu 2000 nastali v Terminološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

6 V zvezi z besedotvornimi dvojnícami avtorji Koncepta (2015: 34) navajajo, da so v slovarju »obravnavane kot dvojnice le v primeru, da so si izrazno zelo podobne«. Tako sta kot dvojnici recimo obravnavani besedi *izgovorjava* – *izgovarjava*, ne pa tudi *zunajzakonski* – *izvenzakonski* ali *grofica* – *grofinja*, saj povprečni uporabnik slovarja ne zazna več besedotvornih procesov, po katerih so nastale, in jih razume kot dva različna leksema (torej sinonima) in ne kot dvojnični obliki istega leksema. Opozoriti pa velja, da so bila redakcijska načela za eSSKJ glede na Koncept 2015 kasneje še natančneje jezikoslovno utemeljena. Besedotvorne dvojnice so v eSSKJ tako praviloma obravnavane kot sinonimi.

7 O vplivu leksikografije piše tudi Humar (2008: 116): »Slovaropisna šola, izhajajoča iz izdelave *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, je nasploh močno vplivala tudi na poimenovanja in zasnovo terminoloških slovarjev (razlagalni, normativni), na način slovničnega označevanja iztočničnih besed, način vrednotenja izrazja (npr. s sopomenkami), rabo označevalnikov ipd.«

in so objavljeni na spletišču Terminologiše ter prikazujejo tudi dvojnice. Teh slovarjev je sedem, in sicer: *Geografski terminološki slovar* (GeogTS, 2005), *Gemološki terminološki slovar* (GemTS, 2005), *Čebelarski terminološki slovar* (ČTS, 2008), *Gledališki terminološki slovar* (GledTS, 2011), *Slovenski smučarski slovar* (SSS, 2011), *Botanični terminološki slovar* (BTS, 2011) in *Farmacevtski terminološki slovar* (2., dopolnjena in pregledana izdaja) (FTS2, 2019). Omenimo še, da sedem terminoloških slovarjev, objavljenih na Terminologišču,⁸ dvojnic ne prikazuje.

Z analizo smo želeli preveriti prikaz dvojnic v terminoloških slovarjih in njihovo pogostnost, oblikovati tipologijo dvojnic, nazadnje pa smo poskušali opredeliti še razmerje med dvojnico in sinonimom ter odgovoriti na vprašanje, ali je prikazovanje dvojnic v terminoloških slovarjih utemeljeno.

2.1 Prikaz in pogostnost dvojnic

Dvojnice so v analiziranih slovarjih prikazane na dva načina. Prvi način je prikaz v slovarskem sestavku z oznako *glej* oz. okrajšavo *gl.*, v katerem ena od dvojnic usmerja na drugo dvojnico. Obe sta kot t. i. podvojena iztočnica⁹ prikazani tudi v polnem slovarskem sestavku z definicijo. Drugi način pa je prikaz samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico (torej brez sestavka z *gl.*). Na ta prikaz so vplivali splošnojezikovni priročniki, posebej SP 2001. Podatke o načinu prikaza dvojnic in njihovi pogostnosti smo vnesli v spodnjo preglednico.

slovar	A) dvojnica, prikazana z <i>gl.</i>	B) podvojena iztočnica brez <i>gl.</i>	C) vsota vseh dvojnic	Č) delež dvojnic v %	D) vsi slovarski sestavki
GeogTS	94	48	142	1,6	8922
GemTS	85	/	85	2,8	3025
ČTS	16	215	231	7,5	3073
GledTS	49	6 ¹⁰	55	1,9	2967
SSS	4	162	166	4,1	4052
BTS	46	16	62	0,9	6728
FTS2	67	170	237	3,7	6454

Preglednica 1: Prikaz in pogostnost dvojnic v terminoloških slovarjih.

-
- 8 To so: *Pravni terminološki slovar* (2018), *Terminološki slovar avtomatike* (2., dopolnjena in pregledana izdaja) (2018), *Urbanistični terminološki slovar* (2015), *Terminološki slovar uporabne umetnosti – pohišstvo, ure, orožje* (2015), *Tolkalni terminološki slovar* (2014), *Geološki terminološki slovar* (2006) in *Planinski terminološki slovar* (2002).
- 9 Poimenovanje je povzeto po uvodu BTS (Zasnova in zgradba slovarskega sestavka), v katerem piše, da so termini, ki se uporabljajo v variantnih pisnih oblikah, zapisani s podvojeno iztočnico, npr. *karoten* tudi *karotin*.
- 10 Predvidevamo, da gre v primerih Avgúst *tudi* Avgúst in džézovski balét *in* džézovski balét za napaki, saj bi dvojnici morali biti vključeni v skupino dvojnic, prikazanih z oznako *gl.*, kar je siceršnji prikaz tovrstnih dvojnic v GledTS.

V stolpec A so vključene dvojnice, ki so v pregledanih terminoloških slovarjih prikazane v slovarskem sestavku z oznako *gl.* V stolpcu B so dvojnice, ki niso prikazane v samostojnem slovarskem sestavku z oznako *gl.*, ampak samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico. V stolpcu C je število vseh dvojníc v posameznem slovarju, v stolpcu Č njihov delež v odstotkih glede na vse termine v slovarju in v stolpcu D vsi slovarski sestavki v posameznem slovarju.

Navedimo najprej primera za dvojnice, vključene v stolpec A, ki so v slovarjih prikazane v slovarskem sestavku z oznako *gl.*:

melicitóza -e ž *gl.* melicitóza (ČTS)
tsunami -ja [cunámi] m hidgeogr. *gl.* cunámi (GeogTS)

Oznaka *gl.*¹¹ skladno z uvodi terminoloških slovarjev (razdelek Krajšave in oznake) usmerja k pisno ustrežnejši različici (FTS2, GledTS, GeogTS), k prednostni pisni obliki termina (BTS) ali k ustrežnejši in pogostejši pisni dvojnici (SSS, ČTS). Čeprav naj bi torej glede na te opredelitve oznaka *gl.* usmerjala k prednostni, ustrežnejši oz. pogostejši dvojnici, pa to razmerje ni vedno izkazano tudi v polnem slovarskem sestavku, v katerem sta dvojnici prikazani v okviru podvojene iztočnice. V polnem slovarskem sestavku sta dvojnici namreč lahko povezani z oznako *tudi*, ki je v uvodih slovarjev opredeljena kot oznaka, ki uvaja manj rabljeno pisno različico oz. pisno, naglasno ali oblikoslovno dvojnico. Lahko pa sta povezani z oznako *in*, ki je v uvodih slovarjev opredeljena kot oznaka, ki uvaja enakovredno pisno, naglasno ali oblikoslovno dvojnico. Navajamo primera dvojníc, prikazanih kot podvojeni iztočnici, z oznako *in* ter oznako *tudi*:

melicitóza -e in melicitóza -e (ČTS)
cunámi -ja tudi tsunami -ja (GeogTS)

V primeru *cunami*ja so podatki o statusu dvojníc v obeh slovarskih sestavkih usklajeni: *tsunami* je neprednostna dvojnica, ki v slovarskem sestavku z oznako *gl.* usmerja na *cunami*, v drugem slovarskem sestavku pa sledi oznaki *tudi*. Tega pa ne moremo trditi za *melicitozo*, ki je v slovarskem sestavku z oznako *gl.* opredeljena kot manj ustrezna in manj pogosta dvojnica, v polnem slovarskem sestavku pa je do dvojníc *melecitoza* v enakovrednem razmerju.

V stolpcu B so dvojnice, ki niso prikazane v samostojnem slovarskem sestavku z oznako *gl.*, ampak samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico. Praviloma to velja za pisne dvojnice z izlastnoimensko sestavino, izgovorne dvojnice in oblikoslovne dvojnice. Primeri:

Jaccardov koeficiént -ega -énta tudi jaccardov koeficiént -ega -énta (BTS)
obnóžina -e in obnožína -e (ČTS)
ADH ADH-ja in -- [adehá] (FTS2)

Izjema je GledTS, v katerem so pisne dvojnice z izlastnoimensko sestavino in izgovorne dvojnice predstavljene tudi v slovarskem sestavku z *gl.* Primera:

11 V SSKJ2 je skladno s členom 24 oznaka *gl.* dodana »[m]anj rabljen[i] ali normativno manj ustrezn[i] dvojníc[i] kake iztočnice v slovarju«. Ta dvojnica se imenuje kazalčna iztočnica.

atmosfêrska mēgla -e -e ž **gl.** atmosfêrska meglà (GledTS)
fresnélov refléktor -ega -ja m **gl.** Fresnélov refléktor (GledTS)

Prav tako izstopa SSS, ki samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico (in brez slovarskega sestavka z oznako *gl.*) prikaže poseben tip pisnih dvojnic. To je posebnost tega slovarja, ki je utemeljena s t. i. družinsko kazalko; več o tem v razdelku 2.2.1.2. Primer:

stártna lísta -e -e in štártna lísta -e -e (SSS)

Sklenemo lahko, da so dvojnice v analiziranih terminoloških slovarjih prikazane relativno poenoteno, kar ne preseneča, saj je prikaz prenesen iz slovenskih splošnih slovarjev. Posamezne izjeme v prikazu predstavljajo odmik od siceršnje prakse navajanja dvojnic, ki v uvodih teh slovarjev sicer ni posebej utemeljen.

Naj dodamo še komentarja k stolpcema C in Č, v katera so vključeni številčni podatki o pogostnosti dvojnic oziroma njihovi deleži v odstotkih glede na vse slovarske sestavke v posameznem slovarju. Dvojnice so vključene v 7 od skupno 14 terminoloških slovarjev, ki so objavljeni na Terminologišču. V slovarjih, v katerih so zabeležene, so različno pogoste. Najmanj jih je v BTS, v katerem ima manj kot 1 % terminov dvojnice, sledita mu GeogTS in GledTS z 1,6 % in 1,9 % dvojnic, nato GemTS, v katerem dvojnice predstavljajo 2,8 % vseh terminov, slab odstotek več dvojnic pa je v FTS2. Največ dvojnic imata SSS, in sicer 4,1 %, in ČTS s skoraj podvojenim številom dvojnic glede na SSS (7,5 %). V povprečju dvojnice predstavljajo le 3,2 % vseh terminov (pa še to samo v skupini slovarjev, ki dvojnice sploh prikazujejo). Glede na tako različne deleže uslovarjenih dvojnic sklepamo, da na vključitev dvojnic v slovar vplivajo zlasti izhodiščne konceptualne predpostavke slovarja, na katere ima največji vpliv terminograf, ki vodi slovarski projekt.¹²

2.2 Tipologija dvojnic v terminoloških slovarjih

V pregledanih terminoloških slovarjih se pojavljajo pisne, izgovorne in oblikoslovne dvojnice.

2.2.1 Pisne dvojnice

Pisne dvojnice smo našli v vseh pregledanih slovarjih. Glede na pregledano gradivo se delijo v štiri skupine.

2.2.1.1 Dvojnice, ki temeljijo na razmerju podomačeni zapis : nepodomačeni zapis

Tipično dvojnično razmerje v skupini pisnih dvojnic je razmerje med zapisom v podomačeni obliki in zapisom v nepodomačeni obliki. Ta tip je v terminologiji pričakovan, saj je relativno velik delež terminologije prevzete. V prvi fazi se skupaj s pojmom pogosto sprejme tudi poimenovanje, ki se praviloma govorno in pisno prilagodi slovenskemu jeziku. Potrjujejo ga

12 SSS in ČTS, ki vsebujeta največ dvojnic, je terminografsko vodila ista oseba.

vsi slovarji razen ČTS. GeogTS in BTS pri nepodomačenih dvojnicaх dosledno usmerjata na podomačeni zapis, v GledTS in še zlasti v GemTS pa so tudi primeri usmeritev na nepodomačeni zapis.¹³ Nekaj primerov:

blizzard -a [blízárd] m klimatogeogr. **gl.** blízard (GeogTS)
campo cerrado -a -a [kámpo serádo] m **gl.** kámpo serádo (BTS)
búfokomédija -e ž **gl.** búfokomédija (GledTS)
birgerít -a m **gl.** bürgerít (GemTS)

V primeru ČTS, GeogTS, BTS, GemTS in GledTS velja opozoriti na t. i. posredno usmerjanje. Termin *carnica* usmerja na termin *karnika*, ki pa je prikazan v kazalčnem slovarskem sestavku in z označevalnikom žargonsko. Prednostni termin je *kranjska čebela*:

carnica -e [kárnika] ž **gl.** kárnika (ČTS)
kárnika -e in **carnica** -e [kárnika] ž žarg. → kránjska čebéla (ČTS)

Našli smo tudi primere, ko je med dvojnicaма normativni kvalifikator *tudi*, ki pomeni, da razmerje med dvojnicaма ni enakovredno, hkrati pa usmerjata na ustreznejši sinonim. Pravzaprav gre za dvojno normiranje (najprej med dvojnicaма, potem pa še med sinonimoma), ki do uporabnika nikakor ni prijazno. Primera:

mór húmus -- -a tudi mohr húmus -- -a [mór] m pedogeogr. → prhlína (GeogTS)
bíser burginjón -a -- [buržinjón] tudi bíser bourgignón -a -- [buržinjón] m trg. → voščéni bíser (GemTS)

Za poseben podtip pri dvojničnem razmerju podomačeni zapis : nepodomačeni zapis bi lahko šteli razmerje med dvojnicaма, zapisanimi z grškimi črkami in simbolom za grško črko, ki se pojavlja v BTS in FTS2. Primera:

β-karotén -a [béta] m fiziol., biokem. **gl.** bétakarotén (BTS)
délta bilirubín -- -a m **gl.** δ-bilirubín (FTS2)

V polnem slovarskem sestavku ima prednostna dvojnica iz slovarskega sestavka z *gl.* tako enakovredno dvojnico, ki jo uvaja *in*, kot neenakovredno dvojnico, ki jo uvaja *tudi*.¹⁴

bétakarotén -a tudi bétakarotín -a in β-karotén -a (BTS)
δ-bilirubín -a [délta] in déltabilirubín -a tudi délta bilirubín -- -a (FTS2)

Pri primeru iz FTS2 velja izpostaviti dvojnično razmerje, ki temelji na zapisu skupaj in naražen, ki se v pregledanih slovarjih pojavlja zelo redko. Poleg poimenovanj tipa *delta bilirubin* : *deltabilirubin* iz FTS2, v katerem je še 33 takih dvojničnih parov, se v pregledanem gradivu pojavita samo še dva primera:

álbaréllo -a m **gl.** álbar éllo (FTS2)
búffo komédija -- -e ž **gl.** búffokomédija (GledTS)

13 Glede na uvod GemTS (Zasnova in zgradba slovarja) je izvorna pisava prednostna pri mineralih, poimenovanih zlasti po osebnih lastnih imenih.

14 Dvojnica najpogosteje označuje vsako od dveh oblik istega termina, lahko pa tudi vsako od treh itd. pojavnih oblik istega termina.

2.2.1.2 Dvojnice z variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika

Posebno skupino, ki v pregledanih terminoloških slovarjih ni prepoznana kot tipična, predstavljajo dvojnice z variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika. Pri tem je očiten vpliv SSKJ1 in SP 2001, kar potrjuje tudi uvod ČTS (Zasnova in zgradba slovarja), v katerem je eksplicitno poudarjeno, da se slovar pri normiranju izrazov opira na ta priročnika. Primera:

izpodrézati mátičnike -réžem -- in spodrézati mátičnike -réžem -- (ČTS)
inšpiciènt -ènta tudi inspiciènt -ènta (GledTS)

Razlika med ČTS in GledTS je, da so v ČTS tovrstne dvojnice prikazane tudi v slovarskem sestavku z oznako *gl.*, v GledTS pa niso. Prikazane so le v okviru podvojene iztočnice v polnem slovarskem sestavku.

Pri pisnih dvojnica iz te skupine velja omeniti še rešitev iz SSS, v katerem je v slovarskem sestavku z *gl.* prikazana samo dvojnica osnovnega termina, npr. *štárt*, dvojnice povezanih terminov, npr. *skupínski štárt*, pa so prikazane le v okviru podvojene iztočnice v polnem slovarskem sestavku. V tem sestavku je na prvem mestu navedena dvojnica, ki je kot prednostna vzpostavljena pri osnovnem terminu (v našem primeru torej *skupínski štárt*). Na ta sistem opozarja t. i. družinska kazalka *ipd.* pri osnovnem terminu, ki je opredeljena kot kazalka, ki »usmerja na pisne dvojnice v okviru besedne družine« (SSS, Krajšave in oznake). Navajamo omenjene primere:

štárt -a m *ipd.* **gl.** stárt
stárt -a in štárt -a
skupínski stárt -ega -a in skupínski štárt -ega -a

2.2.1.3 Dvojnice z izlastnoimensko sestavino

Tipično skupino pisnih dvojníc pa sestavljajo dvojnice z izlastnoimensko sestavino, ki je lahko pisana z veliko ali malo začetnico. GemTS teh dvojníc ne izkazuje, v SSS pa je vključena samo ena oblika termina, in sicer z zapisom izlastnoimenske sestavine z veliko začetnico. V vse ostale slovarje sta vključeni obe obliki, na prvem mestu pa je navedena oblika, v kateri je izlastnoimenska sestavina pisana z veliko začetnico.¹⁵ Primera:

Beltovo telésce -ega -a tudi beltovo telésce -ega -a (BTS)
Álbersova projékcija -e -e in álbersova projékcija -e -e (GeogTS)

Dajanje prednosti zapisu z veliko začetnico pomeni odmik od pravopisne norme, uveljavljene v SP 2001. V uvodu k ČTS je utemeljeno tako: »Pri pisavi izlastnoimenskih pridevnikov je na prvem mestu pisava z veliko začetnico. To je odraz še žive povezave lastnega imena in pojma samega.« Košmrlj Levačič (2007: 590) o normiranju dvojníc z izlastnoimensko sestavino v GeogTS pojasnjuje, da so ob dvojnica z veliko začetnico »vpeljali tudi pravopisno ustrežnejše z malo začetnico«. Nadaljuje pa, da za zapis z malo začetnico »v literaturi praviloma nismo

¹⁵ Razlika je le v tem, katera oznaka je uporabljena med obema dvojnica – pri BTS gre za neenakovredno razmerje (oznaka *tudi*), pri GeogTS pa za enakovredno razmerje (oznaka *in*).

našli potrditve, ker se, kot je znano, večina pišočių strokovnjakov s takim zapisom ne strinja, zato tudi nismo upoštevali zaporedja, kot ga priporoča SP 2001«.16 Kot omenjeno, se SSS odmakne od tradicije navajanja obeh oblik, saj so vanj vključeni le termini, v katerih je izlastnoimenska sestavina pisana z veliko začetnico. To velja tudi za slovarje, ki trenutno nastajajo v Terminološki sekciji.

2.2.1.4 Besedotvorne dvojnice

Posebno skupino pisnih dvojnic tvorijo tudi besedotvorne dvojnice, ki jih najdemo zlasti v GeogTS in BTS, zanje pa je značilno, da gre za izhodiščno latinske termine. Košmrlj Levačič (2006: 75, 76) piše, da sta za del mednarodne terminologije značilni zlasti latinski končnici *-us* oz. *-um/-ium*, ki se v angleščini in nemščini večinoma ohranjata, v slovenščini pa le v določenih primerih. Zato pri delu tovrstnih terminov raba omahuje med dvojnicami z ohranjenima končnicama *-us* in *-um* ter dvojnicami brez njiju.17 Nekaj primerov:

altostrátus -a m klimatogeogr. **gl.** altostrát (GeogTS)

kúmulus -a m klimatogeogr. **gl.** kúmul (GeogTS)

ánulus -a m **gl.** ánul (BTS)

Pisne dvojnice v terminoloških slovarjih torej izkazujejo več tipov. Najpogostejše razmerje je razmerje med podomačenim in nepodomačenim zapisom, kamor štejemo tudi razmerje med dvojnicami, zapisanimi z grškimi črkami in s simbolom za grško črko. Pogoste so tudi dvojnice z izlastnoimensko sestavino, ki je lahko pisana z veliko ali malo začetnico. Posebno skupino tvorijo besedotvorne dvojnice pri izhodiščno latinskih terminih, ki lahko obdržijo latinsko končnico ali pa ne. Dokaj redko se pojavljata dvojnično razmerje, ki temelji na zapisu skupaj oz. narazen, in dvojnično razmerje med variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika. To je pravzaprav pričakovano, saj je razmerje prevzeto : domače tipično terminološko razmerje, prav tako so v terminologiji pogosta poimenovanja po osebi, ki je s pojmom (bodisi predmetom ali pojavom) povezana, npr. ga je izumila ali pri tem sodelovala. Hkrati pa sta zapis skupaj oz. narazen in dvojničnost znotraj slovenskega jezikovnega sistema tipični splošnojezikovni dilemi, zaradi česar sta v terminoloških slovarjih problematizirani le izjemoma.

16 V zvezi s poimenovanji z izlastnoimensko sestavino, pisano z veliko oz. malo začetnico, gl. tudi Jakop (2012: 43), ki ugotavlja, da »[ž]e bežen prelet jezikovnega gradiva pokaže, da bo ob ponovnem normativnem ovrednotenju rabe začetnice pri pridevnikih iz lastnega imena težko brez zadržkov slediti trenutni kodifikaciji«, v skladu s katero je v SP 2001 oblika z veliko začetnico navedena na drugem mestu. To potrjuje tudi predlog poglavja »Velika in mala začetnica« *Pravopisa 8.0*, v katerem je zaporedje glede na SP 2001 obrnjeno: na prvem mestu so navedene dvojnice z veliko začetnico; dvojnic tipa *Pitagorov/pitagorov izrek* pa sploh ni več (gl. člene 110–114).

17 Tovrstno razmerje je lahko v terminoloških slovarjih prikazano tudi kot sinonimno, npr. termin *estuar* je v *Geološkem terminološkem slovarju*, ki sicer ne prikazuje dvojnic, usmerjen na *estuarij*, medtem ko je razmerje med *estuarjem* in *estuarijem* v GeogTS prikazano kot dvojnično.

2.2.2 Izgovorne dvojnice

Izgovorne dvojnice so navedene v SSS, ČTS in GledTS. Nekoliko višji delež teh dvojnic je v SSS, na kar vpliva pogostnost izrazov *skok*, *doskok*, *poskok* in *preskok*, ki se kot iztočnice ali deli iztočnice pojavijo 76-krat. Navajamo primere:

kvalifikacijski skóki -ih skókov in kvalifikacijski skóki -ih skókov (SSS)

pršičavost -i in **pršičavost** -i (ČTS)

GledTS pri prikazu izgovornih dvojnic izstopa zato, ker jih navaja tudi v slovarskem sestavku z oznako *gl.* in ne samo v okviru podvojene iztočnice:

sátir -a tudi satír -a

satír -a m *gl.* sátir

Izgovornih dvojnic je bistveno manj kot pisnih (poleg tega jih najdemo le v treh slovarjih), kar je razumljivo, saj je v terminologiji (vsaj v kontekstu terminoloških slovarjev) primaren pisni prenosnik. Izgovornih dvojnic je v rabi gotovo še veliko več, a so bolj kot na samo terminologijo vezane na druge dejavnike (npr. geografska pripadnost strokovnjaka), zlasti pa velja poudariti vpliv splošnojezikovnih priročnikov, pri katerih so sodelovali posamezni terminografi, ki so nato prakso navajanja dvojnic v teh slovarjih prenesli tudi v terminološke slovarje, ki so jih vodili.

2.2.3 Oblikoslovne dvojnice

Oblikoslovne dvojnice so prikazane v FTS2, SSS in ČTS. V FTS2 so v tej skupini dvojnic samo kratice, za katere so avtorji predvideli obe možnosti sklanjanja – po 1. moški sklanjatvi in z ničto končnico.¹⁸ Po deležu teh dvojnic izstopa ČTS, in sicer zaradi pogostnosti izraza *med*, ki se kot iztočnica ali kot del iztočnice pojavi 125-krat. Primeri:

CDR CDR-a in -- [cedeèr cedeèra] (FTS2)

vódjja tekMOVÁNja -e -- in -a -- (SSS)

borovníčev méD -ega međú in -ega méda (ČTS)

Tudi oblikoslovne dvojnice so vključene le v tri slovarje, v katerih jih je relativno malo, zato se pojavlja vprašanje smiselnosti njihovega navajanja. Očitno je, da gre za vpliv splošnojezikovnih priročnikov, v katerih je navajanje tovrstnih dvojnic funkcionalno. Terminografi, ki so kot soavtorji sodelovali pri nastajanju SSKJ1 in SP 2001, so to prakso v nekaterih primerih avtomatsko prenesli tudi v terminološke slovarje.

.....
 18 Teh kratic je 168; med obema končnicama je normativni kvalifikator *in*, ki kaže na njuno enakovrednost.

2.3 Razmerje do sinonimov

Sinonimija je v terminologiji pojav, ko en pojem označujeta vsaj dva termina – sinonima.¹⁹ Dvojnica pa se nanaša na pisno, izgovorno ali oblikoslovno obliko istega termina. Načeloma je razlika jasna – *tera rosa* in *terra rossa* sta dvojnici, medtem ko sta *pigment* in *barvilo* sinonima –, vendar pa to razmerje ni vedno tako nedvoumno. Tako sta npr. v BTS kot pisni dvojnici (ožje besedotovorni dvojnici) opredeljeni poimenovanji *CAM-rastlina* in *rastlina CAM*. Tudi FTS2 par *G-protein* in *protein G* obravnava kot pisni dvojnici. V obeh slovarjih je ena od dvojníc prikazana v slovarskem sestavku z *gl.*, le da je v BTS prednostna dvojnica z vezajem, v FTS2 pa je dvojnica z vezajem neprednostna. Primera:

rastlína CAM -e -- [kám] ž **gl.** CAM-rastlína (BTS)
G-proteín -a [gé] m **gl.** proteín G (FTS2)

V BTS ta tip dvojnícničnosti ni dosledno izpeljan, saj sta npr. termina *faza G₁* in *G₁-faza* v slovarju predstavljena kot sinonima, čeprav gre za isto razmerje kot v primeru *rastlina CAM* in *CAM-rastlina*.

fáza G1 -e -- [gé éna] ž cit. → G1-fáza

V SSS in ČTS pa je razmerje med tovrstnimi termini prikazano z dvosmerno puščico, ki »kaže na enakovredno izrazno obliko in pomensko popolnoma prekrivajoča se termina« (ČTS) oz. »kaže na sobesedilno enakovreden strokovni izraz« (SSS). Primera:

pánj AŽ -a -- [ažé] m ↔ AŽ-pánj (ČTS)
tóčka FÍS -e -- ž (fr. Fédération Internationale de Ski) ↔ FÍS-tóčka (SSS)

Novjši slovarji to razmerje opisujejo kot sinonimno, pri čemer se opirajo na terminološko rabo. Če ta ne potrjuje ene od dvojníc, potem v terminološki slovar načeloma ni vključena. Če je prikaz sinonimije v terminoloških slovarjih pomemben zaradi njene normativne funkcije v smislu urejanja poimenovalnega sistema stroke, pa dvojnícam takšne vloge ne moremo pripisati. Poleg tega je dvojníc relativno malo in razen predvidljivih razmerij (npr. podomačeni zapis : nepodomačeni zapis, zapis izlastnoimenskih sestavin terminov z veliko oz. malo začrtnico) v slovarje niso vključene sistematično.

Sklep

Dvojnica je v kontekstu terminologije vsaka od najmanj dveh pojavnih oblik istega termina. Pri navajanju dvojníc v pregledanih slovenskih terminoloških slovarjih gre za očiten vpliv splošnojezikovnih priročnikov, zlasti SSKJ1 in SP 2001, pri katerih so kot soavtorji sodelovali kasnejši terminografi, ki so prakso navajanja dvojníc prenesli tudi v terminološke slovarje. Analiza je pokazala, da so dvojnice vključene samo v polovico od 14 terminoloških slovarjev na Terminologišču. V teh 7 slovarjih v povprečju predstavljajo le 3,2 % vseh terminov. Poleg

.....
¹⁹ Podrobneje o sinonimiji v terminologiji in tipih sinonimnih razmerij v Žagar Karer in Fajfar (2020: 491–507).

tega prikaz dvojnic v analiziranih slovarjih ni popolnoma poenoten in je, vsaj v nekaterih primerih, nesistematičen (zlasti na ravni vključevanja posameznih tipov).

Z zmanjševanjem vpliva koncepta splošnega slovarja na koncept terminoloških slovarjev, ki so drugače teoretično in metodološko utemeljeni, se navajanje dvojnic v novejših terminoloških slovarjih, ki nastajajo v Terminološki sekciji, opušča (z izjemo FTS2).²⁰ Navajanje dvojnic namreč ni osnovna naloga terminološkega slovarja. Terminologija sicer sledi pravopisnim pravilom, ki veljajo za jezik v celoti,²¹ na ravni pojmovnega sistema, uslovarjenega v terminološkem slovarju, pa dvojničnost za uporabnika ni bistvena, ker v terminologiji nima posebne funkcije (za razliko od sinonimije).

V prispevku so predstavljeni tipi dvojnic, ki jih izkazujejo analizirani terminološki slovarji. Pričakovano prevladujejo pisne dvojnice (potrjujejo jih vsi slovarji z dvojniciami), znotraj njih pa dvojnice, ki so zapisne v podomačeni in nepodomačeni obliki, ter dvojnice, katerih izlastnoimenska sestavina je pisana z veliko in malo začetnico. Izgovorne dvojnice so vključene v tri slovarje (ČTS, GledTS in SSS), prav tako se oblikoslovne dvojnice pojavljajo le v treh slovarjih (ČTS, FTS2 in SSS). Menimo, da gre pri vključevanju teh dveh skupin dvojnic v terminološke slovarje – za razliko od pisnih dvojnic, ki jih potrjujejo vsi slovarji – v večji meri za terminografove osebne odločitve kot za sistematično oz. metodološko usklajeno vključevanje.

Posebej velja opozoriti na skupino, v katero so vključena poimenovanja, ki so v terminoloških slovarjih sicer prikazana kot dvojnice, vendar gre pravzaprav za sinonime. Sinonim je eden od vsaj dveh terminov za isti pojem, dvojnica pa se nanaša na pisno, izgovorno ali oblikoslovno obliko istega termina. Prikaz sinonimije v terminoloških slovarjih je pomemben zaradi njene normativne funkcije v smislu urejanja poimenovalnega sistema stroke, dvojnice pa takšne vloge nimajo. Seveda ne zanikamo, da dvojničnost v terminologiji obstaja, vendar pa je dosledno zapisovanje vseh možnosti zapisa lahko tudi moteče – recimo dosledno navajanje izlastnoimenskih sestavin terminov z malo začetnico, čeprav je v strokovni rabi ustaljen zapis z veliko začetnico.

Tip informacij, ki jih je smiselno vključiti v terminološki slovar, določa koncept slovarja, ki je prilagojen naslovniku. Terminološki slovarji, ki so utemeljeni na pojmovnem pristopu, so primarno namenjeni strokovnjakom, ki v njih iščejo novo znanje oz. preverjajo svoje znanje. Dvojnice, še posebej če v slovar niso vključene sistematično in se hkrati celo oddaljujejo od ustaljene terminološke rabe, povzročajo zmedo in ne prispevajo k poenotenju terminologije, ki je ena od funkcij terminološkega slovarja.

Literatura in viri

BOKAL, Ljudmila, 2009: Prevezemanje glede na vrste. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer in Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 111–124.

20 Sklepamo, da v FTS2 ta tip normativnosti ostaja zato, ker gre za dopolnjeno izdajo slovarja iz 2011.

21 Razen v primeru t. i. ožje terminološke norme (gl. Žagar Karer 2015: 221–229).

- BOKAL, Ljudmila, in TERČELJ, Andrej, 2012: O dveh terminografskih novostih v Čebelarstem terminološkem in Slovenskem smučarskem slovarju. *Jezikoslovni zapiski* 18/1. 143–156.
- BTS = *Botanični terminološki slovar*, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-463-8>>
- ČTS = *Čebelarski terminološki slovar*, 2008. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-467-6>>
- eSSKJ = *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2016-. <www.fran.si>
- FTS2 = *Farmacevtski terminološki slovar*, druga, dopolnjena in pregledana izdaja, 2019. <<https://doi.org/10.3986/978-961-05-0450-4>>
- GemTS = *Gemološki terminološki slovar*, 2005. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-469-0>>
- GeogTS = *Geografski terminološki slovar*, 2005. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-470-6>>
- GledTS = *Gledališki terminološki slovar*, pregledana in dopolnjena izdaja, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-466-9>>
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf>
- HUMAR, Marjeta, 2008: Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 103–122.
- JAKOP, Nataša, 2012: Pisanje pridevnikov na -ov, -ev, -in iz lastnih imen. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 43–50.
- KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12/1. 71–87.
- KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2007: O terminih z vidika terminografske prakse. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 583–598.
- Pravopis 8.0, Velika in mala začetnica. <https://www.fran.si/pravopis8/Poglavje/3/velika_in_mala_zacetnica>
- SP 2001 = Slovenski pravopis, 2001. <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SSS = *Slovenski smučarski slovar*, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-465-2>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- ULČNIK, Natalija, 2014: Dvojnici *bolnica* – *bolnišnica* v 19. stoletju in danes. *Slavistična revija* 62/4. 647–663.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 206–221.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2015: Ožja terminološka norma in odstopi od pravopisne norme v terminologiji. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 221–229.
- ŽAGAR KARER, Mojca, in FAJFAR, Tanja, 2020: Sinonimija v terminologiji: analiza normativnih odločitev v terminoloških slovarjih. *Slavistična revija* 68/4. 491–507.
- ŽELE, Andreja, 2009: Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini). Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer in Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–139.